

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ**

Анотація. Досліджуються проблеми політичної і правової відповідальності за порушення земельного законодавства України. Аналізуються визначення, а також ознаки дисциплінарної, цивільної, адміністративної і кримінальної відповідальності за земельні порушення. Розглядаються пропозиції українських вчених щодо введення спеціального типу політичної і правової відповідальності за порушення земельного законодавства. Виявлено сутність, цілі, доцільність, особливі риси такого типу відповідальності. В статті також аналізуються зобов'язання України щодо адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Відмічається, що адаптація національних інститутів правової відповідальності за порушення земельного законодавства буде орієнтована, насамперед, до земельних порушень екологічного характеру. Досліджуються фундаментальні принципи природоохоронної відповідальності законодавства Європейського Союзу. Визначені принципи попередження шкоди, «забруднювач платить», принцип невідворотної відповідальності. Визнається необхідність реалізації принципу «забруднювач платить» в українську правову систему, що вимагає широкомасштабні зміни національного законодавства.

Ключові слова: земельне правопорушення, юридична відповідальність, земельно-правова відповідальність, адаптація, Європейський Союз

Аннотация. Исследуются проблемы политической и правовой ответственности за нарушения земельного законодательства Украины. Анализируются определения, а также признаки дисциплинарной, гражданско-правовой, административной и криминальной ответственности за земельные нарушения. Рассматриваются предложения украинских ученых в отношении введения специального типа политической и правовой ответственности за нарушение земельного законодательства. Выявлены суть, цели, целесообразность, особые черты такого типа законодательства. В статье анализируются обязательства Украины в отношении адаптации национального законодательства к законодательству Европейского Союза. Отмечается, что адаптация национальных институтов правовой ответственности за нарушение земельного законодательства будет ориентирована, прежде всего, на земельные нарушения экологического характера. Исследуются фундаментальные принципы природоохранной ответственности законодательства Европейского Союза. Определены принципы предотвращения вреда, «загрязнитель платит», принцип неизбежной ответственности. Определяется необходимость имплементации принципа «загрязнитель платит» в украинской правовой системе, что требует широкомасштабных изменений национального законодательства.

Ключевые слова: земельное правонарушение, юридическая ответственность, земельно-правовая ответственность, адаптация, Европейский Союз.

Abstract. The problems of political and legal responsibility for violations of land legislation of Ukraine are researched. The definitions of legal responsibility as well as features of disciplinary, civil, administrative and criminal responsibility for the land violations are described. It is examined the proposals of Ukrainian scientists upon the introduction of a special type of political and legal responsibility for violations of land legislation. The essence, goals, expediency and specific characteristics of such kind of responsibility are revealed. The article examines also the obligations of Ukraine regarding

* Litoshenko O.S., Ph.D. in Law, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadim Hetman, Kyiv, Ukraine. olena826@ukr.net

SOME ASPECTS OF POLITICAL AND LEGAL ENSURING OF LAND RELATIONS REFORMING IN UKRAINE

the adaptation of national legislation to the legislation of the European Union. It is noted that the adaptation of the national institute of legal responsibility for violation of land legislation will be applied, firstly, to the land violations of an environmental nature. The fundamental principles of environmental responsibility of the European Union legislation are investigated. The principles of preventing harm, the «polluter pays principle» and the principle of inevitability of environmental responsibility are nominated. The necessity of implementation the «polluter pays principle» into Ukrainian law is justified, that requires large-scale changes in the national legislation.

Key words: land violations, legal responsibility, land legal responsibility, adaptation, European Union.

Постановка проблеми. Відповідальність за порушення земельного законодавства — важлива складова політико-правового забезпечення раціонального використання та охорони земель, спрямованих на стимулювання додержання земельно-правових норм, відновлення порушених прав суб'єктів, а також запобігання вчиненню земельних правопорушень. В літературі існує велика кількість визначень юридичної відповідальності [1, с. 152-153; 2, с. 268; 3, с. 232-233; 4, с. 557 тощо], але найбільш вдалим видається визначення А.М. Мірошниченка, який розглядає юридичну відповідальність як правовідносини із примусового покладення на правопорушника додаткових обов'язків негативного характеру або позбавлення його прав у зв'язку із вчиненням правопорушення [5, с. 476]. Традиційно виділяють такі види юридичної відповідальності, як цивільно-правова, кримінальна, адміністративна та дисциплінарна. Вони перераховані, зокрема, у ст. 92 Конституції України від 28.06.1996 р. Крім того, останнім часом виділяють ще й такі види відповідальності, як конституційна, фінансова, еколого-правова, земельно-правова, господарсько-правова та інші [5, с. 477].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема встановлення спеціального виду юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства аналізується у працях Вівчаренка О.А. [6], Мірошниченка А.М. [5, 7], Погрібного О.О. [4], Шульги М.В. [3] та інших вчених. Однак дане питання не знайшло свого остаточного вирішення ані в земельно-правовій доктрині, ані в нормативно-правових актах. На сьогоднішній день дана проблема набуває особливої актуальності, з огляду на взяті на себе Україною зобов'язання щодо поступового приведення національного законодавства у відповідність до законодавства Європейського Союзу (далі — ЄС).

Метою статті є подальше дослідження спеціального виду політико-правової відповідальності за порушення земельного законодавства, вироблення пропозицій щодо доцільності запровадження такої відповідальності на рівні нормативно-правових актів з урахуванням адаптаційних процесів між Україною та ЄС.

Основні завдання: 1) розкрити особливості застосування традиційних видів юридичної відповідальності за земельні правопорушення; 2) проаналізувати специфічні ознаки земельно-правової відповідальності; 3) сформулювати висновки щодо доцільності запровадження спеціального виду політико-правової відповідальності за порушення земельного законодавства в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Основні результати дослідження. У спеціальній літературі зазначається, що відповідальність за порушення земельного законодавства є міжгалузевим правовим інститутом, оскільки реалізується з використанням різних за характером заходів впливу на правопорушників [3, с. 234]. В переважній більшості випадків порушення земельного законодавства є одночасно і порушенням право-

вих норм інших галузей права (зокрема, трудового, цивільного, адміністративного чи кримінального). Таким чином, земельне правопорушення може бути підставою для застосування заходів кримінальної, цивільно-правової, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, якщо воно одночасно є злочином, цивільно-правовим порушенням, адміністративним чи дисциплінарним проступком.

Перелік видів порушень земельного законодавства закріплений у ст. 211 Земельного кодексу України від 25.10.2001 р. (далі — ЗК України), згідно якої громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законодавства за такі порушення, як: самовільне зайняття земельних ділянок; псування або забруднення земель; будівництво об'єктів, що негативно впливають на стан земель; використання земель не за цільовим призначенням тощо. Але наведений перелік правопорушень не є вичерпним, у зв'язку з чим у ч. 2 ст. 211 ЗК України передбачено, що законом може бути встановлено відповідальність й за інші порушення законодавства.

Можливість застосування до осіб, винних у вчиненні земельних правопорушень, дисциплінарної відповідальності зазначеною статтею прямо не передбачена. Але з цього не випливає, що притягнення порушників земельного законодавства до такого виду відповідальності виключається. Відповідно до чинного законодавства при скоєнні правопорушень працівниками сільськогосподарських підприємств усіх форм власності і форм господарювання застосовуються відповідні норми Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 р. Крім того, за певних умов можуть застосовуватися заходи дисциплінарної відповідальності, передбачені в статутах і правилах внутрішнього розпорядку цих підприємств. Підставами їх застосування є вчинення дисциплінарних проступків, що являють собою винне невиконання трудових обов'язків під час роботи.

Цивільно-правова відповідальність за вчинення земельних правопорушень виконує компенсаційно-відновлювальну, організаційно-стимулюючу, запобіжно-превентивну та карально-штрафну функції [4, с. 578]. Законодавчою підставою застосування такої відповідальності є ст. 211 ЗК України та ст.ст. 1166-1194 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. Відповідно до вимог цивільного законодавства заподіювач шкоди, яка виникла внаслідок порушення земельного законодавства, зобов'язаний відшкодувати її власнику землі чи землекористувачу в повному обсязі.

Найбільш поширеним видом юридичної відповідальності за земельні правопорушення є адміністративна відповідальність. Основний вид адміністративного стягнення — штраф, що стягується з суб'єкта правопорушення в дохід державного бюджету (а не на користь потерпілої сторони, як у випадку цивільно-правової відповідальності) з метою покарання правопорушника. Адміністративна відповідальність застосовується за адміністративні правопорушення, якими згідно ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність. Причому адміністративна відповідальність настає лише за такі порушення, які за своїм характером не тягнуть кримінальної відповідальності. Перелік видів земельних правопорушень і порядок

притягнення до адміністративної відповідальності за їх вчинення встановлений Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності за земельні правопорушення і має яскраво виражений каральний характер. Вона настає за вчинення злочину, яким визнається суспільно небезпечне винне діяння, заборонене Кримінальним кодексом України від 05.04.2001 р. під загрозою покарання. Кримінальній відповідальності за порушення земельного законодавства притаманні такі ознаки, як виключно особистий характер, особливий порядок притягнення особи до цього виду відповідальності та обмеженість підстав її виникнення. Чинний КК України передбачає низку складів злочинів у сфері земельно-правових відносин, які переважно вміщені у розділі VIII Кодексу «Злочини проти довкілля». Крім того, з огляду на багаточисельність та підвищений рівень суспільної небезпеки правопорушень у вигляді самовільного зайняття земельних ділянок, у 2007 році такі діяння були криміналізовані шляхом доповнення КК України ст. 197-1, яка розміщена у розділі VI «Злочини проти власності».

Отже, за порушення земельного законодавства можуть застосовуватися заходи дисциплінарної, цивільно-правової, адміністративної та кримінальної відповідальності, що прямо передбачено ст. 92 Конституції України. В земельному праві юридичну відповідальність можна визначити як комплексний міжгалузевий правовий інститут, який охоплює сукупність політико-правових норм, що закріплюють види, заходи й порядок застосування заходів юридичної відповідальності до порушників земельного законодавства.

Крім того, земельне законодавство містить низку самостійних заходів впливу на правопорушників, що дало підстави науковцям виділяти поряд із традиційними видами юридичної відповідальності, ще й спеціального виду відповідальності за порушення земельного законодавства. Він найчастіше іменується земельно-правовою відповідальністю. Втім, у науковій літературі відсутня єдність щодо найменування цього виду відповідальності: одні вчені називають його спеціальним видом відповідальності [8, с. 362], інші — земельно-правовим [9, с. 7-8].

Земельно-правова відповідальність у правовій доктрині визначається як: «застосування державно-правових санкцій, що безпосередньо передбачені земельним законодавством, до правопорушника, у результаті чого останній зазнає негативних наслідків земельно-правового характеру» [9, с. 7-8].

Дослідники обґрунтовують визначення та застосування спеціальної земельно-правової відповідальності наступним: 1) земля як об'єкт природи має певну специфіку, відмінну від інших об'єктів матеріального світу, тому застосування традиційних засобів юридичної відповідальності є недостатнім для забезпечення належного правового режиму її використання та охорони; 2) основною метою законодавчого закріплення та практичного застосування спеціальних земельно-правових заходів відповідальності є відновлення попереднього стану у земельних відносинах; 3) спеціальні заходи відповідальності проявляються не стільки у настанні несприятливих матеріальних наслідків для порушника земельного законодавства, скільки у відшкодуванні витрат, завданих незаконним використанням земельної ділянки [4, с. 587-588]. До спеціальної земельно-правової відповідальності пропонується віднести примусове припинення права

користування земельною ділянкою, обов'язок знести власником земельної ділянки чи землекористувачем самовільно зведеного об'єкту чи повернути самовільно зайняту земельну ділянку [3, с. 233-234; 4, с. 588] тощо.

Слід зазначити, що за самовільне зайняття земельної ділянки передбачена кримінальна відповідальність за ст. 197-1 КК України та адміністративна — за ст. 53-1 КУпАП. Водночас О.О. Погрібний пропонує поряд із застосуванням кримінальної або адміністративної відповідальності застосовувати до порушника також заходи земельно-правової відповідальності [4, с. 588], оскільки земельно-правові заходи впливу за своєю природою, цілями та умовами застосування відрізняються від адміністративної відповідальності наступними ознаками: 1) об'єктом земельного правопорушення є суб'єктивні права і законні інтереси власників землі та землекористувачів, а об'єктом адміністративного правопорушення є встановлений порядок використання та охорони земель; 2) застосування заходів адміністративної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки не вирішує питання про повернення ділянки законному власнику чи користувачу, а накладення цього заходу впливу не звільняє правопорушника від застосування до нього земельно-правових заходів відповідальності; 3) земельно-правова відповідальність передбачає систему дій, спрямованих на приведення земельної ділянки у придатний стан для використання за призначенням (знесення будинків, будівель і споруд, відновлення межових знаків тощо), що здійснюється самими винними особами чи за їх рахунок, а адміністративна відповідальність передбачає стягнення штрафу або інші заходи впливу, які безпосередньо не впливають на стан земельної ділянки; 4) земельно-правова відповідальність може застосовуватися виключно у судовому порядку в межах строків позовної давності, а адміністративна відповідальність може застосовуватися уповноваженими органами по земельних ресурсах в межах строків, встановлених ст. 38 КУпАП [4, с. 588].

Натомість, як слушно зазначається в інших джерелах [3, с. 234], заходи впливу на правопорушників, що самовільно зайняли земельну ділянку чи вчинили інше земельне правопорушення, дійсно передбачені чинним земельним законодавством. Але за своєю сутністю вони є специфічними санкціями, які в адміністративному порядку застосовуються судовими або іншими органами до правопорушників. Ці санкції можуть стосуватися як носіїв земельних прав, так і інших осіб — правопорушників. З цієї причини, на думку М.В. Шульги, введення в обіг поряд з традиційними видами відповідальності, інших її видів наряд чи доцільно [3, с. 234].

О.А. Вівчаренко вказує, що припинення права користування земельною ділянкою за порушення законодавства врегульоване виключно нормами земельного законодавства, тому можна вести мову про існування «земельної відповідальності» [6, с. 156]. З іншого боку М.В. Шульга висловлює логічні аргументи, що специфіка землі підтверджує тезу не про формування нового виду відповідальності, а про специфіку застосування існуючих видів відповідальності за конкретні земельні правопорушення [10, с. 215].

Деякі вчені відносили до заходів земельно-правової відповідальності застосування так званої «земельно-правової реституції» — повернення земельної ділянки законному користувачу [11, с. 303, 316-317]. З цього приводу доцільно приєднатися до слушної думки А.М. Мірошниченка, згідно якої «земельно-

правова реституція» ґрунтується насамперед на положеннях цивільного законодавства і не може бути віднесена до суто «земельно-правової» відповідальності [7, с. 426].

Насамкінець, вважаємо аргументованою думку Ю.С. Шемшученка про те, що застосування заходів впливу на правопорушників у сфері земельного права не є достатньою підставою для виділення нового виду юридичної відповідальності, оскільки позбавлення права землекористування здійснюється переважно на підставі норм адміністративного права та в адміністративному порядку, а тому є адміністративною відповідальністю [12, с. 29].

Отже, ми погоджуємося з думкою А.М. Мірошніченка, що виділення земельно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності залишається спірним питанням; його вирішення є складовою більш загальної дискусії щодо виділення галузевих видів політико-юридичної відповідальності (конституційно-правової, фінансової, еколого-правової тощо) [5, с. 485; 7, с. 425].

Відповідно до ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Союзом та державами-членами від 14.06.1994 р. Україна взяла на себе зобов'язання щодо поступового приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС (адаптація законодавства). Згідно положень Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. адаптації підлягає, зокрема, інститут юридичної відповідальності, в тому числі за порушення земельного законодавства як важливий засіб охорони навколишнього природного середовища.

Слід зазначити, що правове регулювання юридичної відповідальності за земельні правопорушення розглядається в ЄС здебільшого в контексті охорони ґрунтів від забруднення та ерозії, тому адаптація вітчизняного інституту юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства стосується, у першу чергу, земельних правопорушень екологічного спрямування [7, с. 594; 13, с. 85].

Згідно Директиви Європарламенту та Ради Європи 2004/35 про екологічну відповідальність з метою попередження та ліквідації екологічної шкоди від 21.04.2004 р. одним з основоположних принципів екологічної відповідальності є принцип попередження шкоди, що забезпечується покладенням на суб'єкта господарської діяльності (оператора) обов'язку вживати превентивні заходи; на спеціально уповноважені органи держави покладається обов'язок контролю за вжиттям оператором усіх необхідних запобіжних заходів або самостійне їх впровадження з наступним відшкодуванням витрат за рахунок оператора. Крім того, на оператора покладається обов'язок вживати заходів щодо мінімізації ризиків фінансової відповідальності, у тому числі шляхом стимулювання розвитку інструментарію фінансової безпеки (передусім страхування).

Принцип попередження шкоди знаходить свій розвиток в іншому принципі — «забруднювач платить», зміст якого полягає у тому, що суб'єкт (оператор), що спричиняє екологічну шкоду або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди, зобов'язаний нести повні витрати на усі необхідні запобіжні та відновні заходи, а в разі невиконання свого обов'язку — оператор підлягає притягненню до фінансової відповідальності. У випадках, коли компетентний орган здійснює такі заходи замість оператора, цей орган забезпечує стягнення відповідних ви-

трат з оператора, у тому числі витрат на оцінку екологічної шкоди або ймовірності її заподіяння.

Проте, як зазначають дослідники [13, с. 88], механізм відповідальності, побудований на принципі «забруднювач платить», може бути ефективним лише за певних умов, серед яких: 1) можливість ідентифікації забруднювача (забруднювачів); 2) реальна, тобто така, що може бути обрахована, шкода; 3) встановлений причинно-наслідковий зв'язок.

Принцип «забруднювач платить» підсилений принципом невідворотності екологічної відповідальності, згідно якого відповідальність має нести як суб'єкт (оператор), так і уповноважені органи влади, які мають створити такі умови, за яких оператор не уникне відповідальності. У разі неможливості визначити оператора, діяльність якого заподіяла шкоду, уповноважені органи влади зобов'язані самостійно вжити необхідних заходів щодо попередження та/або ліквідації шкоди.

Як слушно зазначається у науковій літературі [13, с. 89], для повноцінного втілення у життя концепції екологічної відповідальності та компенсації шкоди землі в результаті господарської або іншої діяльності необхідно сформувати систему забезпечення реалізації фінансової відповідальності суб'єктів, одним із способів якої може виступати екологічне страхування. Крім того, особливу увагу необхідно приділити питанню гармонізації методик оцінки екологічної шкоди, які повинні забезпечувати реальну оцінку заподіяної землі шкоди.

Таким чином, найбільш розвиненим в європейській системі юридичної відповідальності за земельні правопорушення є інститут екологічної відповідальності, що базується на трьох основних принципах: принцип попередження шкоди, принцип «забруднювач платить» та принцип невідворотності відповідальності.

Висновки. За результатами проведеного дослідження вбачається, що питання про виділення земельно-правової відповідальності залишається відкритим, оскільки є складовою більш загальної дискусії щодо виділення галузевих видів юридичної відповідальності, що, у свою чергу, може бути предметом окремого дослідження. На думку автора, наразі аргументи на користь виділення окремого виду політико-юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства не є переконливими, а існуючі класичні види юридичної відповідальності — дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративна та кримінальна — виглядають такими, що містять достатній інструментарій для забезпечення додержання земельно-правових норм усіма суб'єктами земельних відносин. Натомість, приєднуємось до позиції А.М. Мірошніченка щодо необхідності послідовного впровадження в законодавство принципу «забруднювач платить», що потребує масштабних змін у законодавстві [7, с. 600].

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодій А. М. Теорія держави і права : Навч. посібник / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. — К.: Юрінформ, 1995. — 185 с.
2. Лисенков С. Л. Теорія держави і права : Підручник / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський; За ред. С. Л. Лисенкова. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 448 с.

3. Шульга М. В. Земельне право України : Підручник / М. В. Шульга (кер. авт. кол.), Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман та ін.; За ред. М. В. Шульги. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 368 с.
4. Погрібний О. О. Земельне право України : Підручник / За ред. О. О. Погрібного та І. І. Каракаша. — Вид. 2, перероб. і доп. — К.: Істина, 2009. — 600 с.
5. Мірошніченко А. М. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України, 3-тє видання, змінене і доповнене / А.М. Мірошніченко, Р.І. Марусенко. — К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. — 516 с.
6. Вівчаренко О. А. Гарантії права власності на землю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / О. А. Вівчаренко. — К., 2005. — 199 с.
7. Мірошніченко А. М. Земельне право України : Підручник. — 2-ге вид., допов. і перероб. / А. М. Мірошніченко — К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. — 678 с.
8. Ерофеев Б. В. Земельное право: Учебник для вузов / Б.В. Ерофеев. — М.: Новый юрист, 1998. — 544 с.
9. Измайлов О. В. Ответственность за нарушение земельного законодательства : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / О. В. Измайлов — М., 1973. — 23 с.
10. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / М. В. Шульга. — Харьков: Фирма «Консум», 1998. — 224 с.
11. Аксененок Г. А. Общая теория советского земельного права / Г. А. Аксененок, Н. И. Краснов, И. А. Иконичкая. — М.: Наука, 1983. — 360 с.
12. Шемшученко Ю. С. Юридическая ответственность в области охраны окружающей среды / Ю. С. Шемшученко, В. Л. Мунтян, Б. Г. Розовский. — К.: Наукова думка, 1978. — 280 с.
13. Саркісова Т. Б. Юридична відповідальність за земельні правопорушення в контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС / Т. Б. Саркісова // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 3. — С. 85-90.

REFERENCES

1. Kolodii, A. M., Kopeichikov, V. V., & Lysenkov, S. L. (1995). *Theory of state and law* : Educational supplies . Kyiv: Urinform (in Ukr.).
2. Lysenkov, S. L., Kolodii, A. M., Tikhomirov, O. D., & Kovalskyi, V.S. (2005). *The theory of state and law* : Textbook. Kyiv: Urinkom Inter (in Ukr.).
3. Shulga, M. V., Anisimova, G. V., Bagay, N. O., & Hetman, A. P. (2004). *Land law of Ukraine* : Textbook. Kyiv: Urinkom Inter (in Ukr.).
4. Pohribnyi, O. O., & Karakash, I. I. (2009). *Land law of Ukraine* : Textbook. Kyiv: Istyna (in Ukr.).
5. Miroshnychenko, A.M., & Marusenko, R.I. (2011). *Scientific and practical commentary of Land code of Ukraine*, 3rd edition. Kyiv: Alerta; TSUL (in Ukr.).
6. Vivcharenko, O. A. (2005). *Guarantees of the right to land ownership in Ukraine : thesis for gaining academic degree of the candidate of jurisprudence*. Kyiv (in Ukr.).
7. Miroshnychenko, A. M. (2011). *Land law of Ukraine* : Textbook. 2nd edition. Kyiv: Alerta; TSUL (in Ukr.).
8. Yerofeiev, B. V. (1998). *Land law*: Textbook for universities. Moscow: Novyi Yurist (in Rus.).
9. Izmailov, O. V. (1973). *Responsibility for violation of land legislation : essay of the thesis for gaining academic degree of the candidate of jurisprudence*. Moscow (in Rus.).

10. Shulga, M. V. (1998). *Pressing legal problems of land relations in contemporary conditions*. Kharkov: Firma «Konsum» (in Rus.).
11. Akseenok, G. A., Krasnov, N. I., & Ikonitskaia, I. A. (1983). *The General theory of Soviet land law*. Moscow: Nauka (in Rus.).
12. Shemshuchenko, U. S., Muntian, V. L., & Rozovskyi, B. G. (1978). *Legal responsibility in the field of environment protection*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
13. Sarkisova, T. B. (2014). Legal responsibility for land law violations in the context of adaptation of Ukrainian legislation to the EU legislation. *Porivnialno-analitychne pravo (Comparative law)*, 3, 85-90 (in Ukr.).

УДК: 94(477) «19/20»

Ніколаєва Т. М.*

кандидат історичних наук, доцент,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
Київ, Україна. n_t_m@ukr.net

ІСТОРИЧНІ ПАРАЛЕЛІ В РОСІЙСЬКО-РАДЯНСЬКІЙ ПРОПАГАНДІ ТА ЇХ ІДЕОЛОГО-КУЛЬТУРНА ДВОВИМІРНІСТЬ

Анотація: Розглядаються особливості російської інформаційно-пропагандистської війни як складової гібридної війни проти України. Аналізуються доктрини відродження Росії: повернення статусу наддержави з власним культурним, мовним та історичним простором. Показано ідеологічний вплив такої пропаганди на російське, українське, європейське суспільства, її поширення через усі можливі інформаційні канали. Проводиться аналіз послідовності сучасної російської ідеологічної політики від культурної парадигми радянського періоду — тенденції, що на думку багатьох істориків, є продовженням ідеологічного протистояння в рамках холодної війни. Показано часткову зміну акцентів: від антизахідної до антиукраїнської та антиамериканської ідеологічної тематики. Стверджується, що перекручені та знівельовані історичні факти стали найпотужнішою ідеологічною зброєю російської пропаганди в культурному та освітньому середовищі з метою повернення українських земель, формування суспільного переконання в необхідності таких дій. Зазначається про наявність соціального підґрунтя для сприйняття подібних підходів в тих регіонах України, де російські мас медіа були найбільш доступними, а українська державна ідеологічна політика показала слабкість.

Ключові слова: імперська політика, антиукраїнська ідеологія, антизахідна пропаганда, гібридна війна.

Аннотация: Рассматриваются особенности российской информационно-пропагандистской войны как составляющей гибридной войны против Украины. Анализируются доктрины возрождения России: возвращение статуса сверхдержавы с собственным культурным, языковым и историческим пространством. Показано идеологическое воздействие такой пропаганды на российское, украинское, европейское общества, ее распространение через все возможные информационные каналы. Проводится анализ последовательности современной российской идеологической политики от культурной парадигмы советского периода — тенденции, которая, по мнению многих историков, является продолжением идеологического противостояния в рамках холодной войны. Показано частичное изменение акцен-

* Nikolaieva T. M., Ph.D. in History, Associate Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine. n_t_m@ukr.net

HISTORICAL PARALLELS OF RUSSIAN-SOVIET PROPAGANDA AND THEIR CULTURAL AND IDEOLOGICAL TWO-FACED DIMENSION